

Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi

Journal of Qur'an and Sunnah Studies

مجلة دراسات القرآن و السنة

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kursad>

e-ISSN: 2791-8726

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2024 (Mart/March)

Yusuf Kıssası'nın Hz. Peygamber'in Sîreti ile İlişkisi

The Story of Yusuf and Its Relationship with the Sirah of the Prophet

Kazım DÖNMEZ

Uzman Öğretmen ve Ders Kitabı Yazarı, Millî Eğitim Bakanlığı

Expert Teacher and Textbook Writer, Ministry of Education

kzmdnmz@yaani.com

<https://orcid.org/0009-0007-7935-4336>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 18/03/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 28/03/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 31/03/2024

Atrif / Citation:

Dönmez, Kazım. "Yusuf Kıssası'nın Hz. Peygamber'in Sîreti ile İlişkisi". *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları* 4/1 (Mart/ March, 2024), 72-102.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Yayıncı / Published by: Yaşam Boyu Eğitimi Destekleme Derneği/ Türkiye.

Öz

Kur'ân kıssaları Hz. Peygamber'in ve muhataplarının durumuna ilişkin öngörüler ve davranış modelleri sunar. Bunlar, peygamberlerin ve muhataplarının hayatından alınmış ve Müslümanların o sıradaki konumuna, şartlarına ve bağlamına değişik ölçeklere uygun gelecek şekilde yol gösterici modellerdir. Bu modeller o sırada içinde bulunulan sorunların bir veya birkaç adım sonrasına çözüm olabilecek sınırlılıkta olabileceği gibi yakın ve uzak gelecekle ilgili bir genişlikte de olabilir. Bunu fark etmeyi sağlayan şey ise zamansal bir yapıya dayanması dolayısıyla siyer ilmidir. Sünnet de aslında Sîretin gölgesinde yeşeren bir olgudur. Araştırmamızda bir Kur'ân kıssasının nasıl olup ta Hz. Peygamber'in sîreti haline geldiğini ve müminler için sünnet yani emsal teşkil ettiğini gösterebilmeyi amaçladık. Bu amacımızı Yusuf suresi üzerinden örneklendirdik. Yusuf suresinin Siyer-i Nebi'ye olan etkisini ve bunun boyutlarını siyer ilmi temelinde rivayetlerin kronolojik ve tematik bağlantılarını araştırarak inceledik. Kıssanın mesajının Hz. Peygamber'in konuşma ve hareket tarzına etki ettiğini gösteren pek çok rivayet tespit ettik. Yusuf kıssası hem Mekke hem de Medine döneminde onun sîretinin gidişatını ve sünnetinin oluşunu adım adım ve bir bütün halinde etkilemiştir. Yapılan onca mücadele ve savaşın hengâmesinde, Hz. Peygamber, Yusuf kıssasının etkisiyle, insanlığın kurtuluşuna vesile olma hedefinden hiçbir zaman vaz geçmemiş, bundan asla sapmamış ve neticede gayesine ulaşmıştır. Kanaatimizce Yusuf suresinin "Kıssaların en güzeli" olarak nitelendirilmesinin en önemli nedeni de bu olsa gerektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kıssa, Sîret, Yusuf Suresi, Sünnet.

Abstract

The stories of the Quran offer predictions and behavioral models regarding the situation of our Prophet and his interlocutors. These are guiding models taken from the lives of the prophets and their interlocutors and adapted to different scales and the position, conditions and context of Muslims at that time. These models may be limited to providing solutions to the current problems one or a few steps later, or they may be broad enough to address the near and distant future. What enables us to realize this is the science of Sirah, as it is based on a temporal structure. Sunnah is actually a phenomenon that flourishes in the shadow of the Sirah. In our research, we examined how a Qur'anic story came to be about Hz. We aimed to show that it has become the Prophet's way of life and that it constitutes a sunnah, that is, an example, for believers. We exemplified this aim through the Surah Yusuf. We examined the impact of the Surah Yusuf on the Sira an-Nabi and its dimensions by researching the chronological and thematic connections of the narrations on the basis of the science of Sira. The message of the story is Hz. We have identified many narrations showing that it influenced the way our Prophet spoke and acted. The story of Joseph influenced the course of his teachings and the formation of his sunnah step by step and as a whole in both the Mecca and Medina periods. In all the turmoil of struggles and wars, The Prophet, with the influence of the story of Joseph, never gave up his goal of being instrumental in the salvation of humanity, never deviated from it and succeeded. In our opinion, this must be the most important reason why the Surah Yusuf is described as "the most beautiful of stories".

Keywords: Tafsir, Story, Sirah, Surah Yusuf, Sunnah.

Giriş:

Kur'ân kıssalarının verdiği mesajlar genel olarak incelendiğinde bunların Hz. Peygamber ve muhataplarının durumuna ilişkin öngörüler ve davranış modelleri sunduğu görülür. Bu öngörü ve davranış modelleri peygamberlerin muhataplarının davete icabet etmesi, tereddüt sürecinde olması veya inkâr etmesine göre değişir. Hz. Peygamber'in o sıradaki konumuna, şartlarına ve bağlamına uygun gelecek şekilde yol gösterici modeller sunulur.

Kıssalar, müminlerin ve muhataplarının o sıradaki sorunlarının bir veya birkaç adım sonrasına çözüm olabilecek sınırlılıkta olabileceği gibi yakın ve uzak gelecekleriyle ilgili bir boyutta da olabilir. Bunu fark etmeyi sağlayan şey ise siyer ilmidir. Siyer ilminin bunu tefrik ettirmesi zamansal bir yapıya dayanması dolayısıyladır. Bu arada sünnetin de aslında sîretin gölgesinde yeşeren bir olgu olduğu unutulmamalıdır.

Biz bu araştırmamızda Kur'an kıssaların en önemlilerinden biri olan Yusuf suresinin Siyer-i Nebi'ye olan etkisini ve bunun boyutlarını tespit etmeye çalışacağız. Bu şekilde yapılacak çalışmaların siyer-tefsir ilişkisi açısından son derece önemli olduğunu düşünüyoruz. Böylece bir Kur'ân kıssasının nasıl Hz. Peygamber'in sîreti haline gelip müminler için sünnet yani emsal teşkil ettiğini gösterebilmeyi amaçlamaktayız. Bu amacımızı Yusuf suresi üzerinden örneklendirerek gerçekleştireceğiz. Böylece bir nebze de olsa kıssaların Hz. Peygamber'in sîretinin ve sünnetinin oluşumuna nasıl ve ne ölçüde etki ettiğini ortaya koyabileceğiz.

1. Yusuf Kıssasının Kur'ân Kıssaları İçindeki Yeri

Kıssalar, muhataplarını düşündürmek ve onları ilahi hakikatlere sevk etmek amacıyla zikredilmiştir. Davet sürecinin farklı aşamalarında farklı tavırlar geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Farklı şartlarda farklı davranmayı gerekli kılar. Akabinde, sonuçları itibarıyla muhataplarını kazanmak, onlar tarafından dışlanmak veya inkâr edenlerin helak olmasıyla neticelenen akıbetler ile karşılaşılır.

Yusuf suresi ise bu öngörülerini ve benzer durumlarla karşılaştığında takınılması gereken tavırların nasıl olması gerektiğini genel bir hayat akışı içinde özetler. Hz. Yusuf'un örneğinde davet sürecinin nasıl olması ve nelerin hedeflenmesi gerektiğini Hz. Peygamber'e beyan ve temsil eder.

Nitekim Hz. Peygamber de Hz. Yusuf gibi kavminden inkâr eden kardeşleri ile ihtilaf etmiş, onlar Enfâl süresinde geçtiği gibi Mekke'deki isteklerine uygun olarak savaşta helak edilmiş ve geriye kalanlar ise sonunda ıslah olmuştur. İnananlar ise Rab'lerinden gelen nusret ve nimetler ile desteklenmiş, yeryüzüne mirasçı olmuşlar, İslam ve nübüvvet nimeti tamamlanmış ve din kemale ermiştir.

Bu durum, diğer kıssalarda farklı olarak Yusuf suresinde genel bir plan dâhilinde ahsen'ul-kasas (kıssaların en güzeli) şeklinde nitelendirerek bir defada açıklanmış olmaktadır. Bundan kaynaklanan bütünsel bakış açısı bütün vahiy mesajının anlaşılmasını ve uygulanmasını etkilemiştir.

75

Kur'ân kıssaları Hz. Peygamber ve inananların tebliğ sürecinde karşılaştıkları olaylara nazaran o sırada muhatapları karşısındaki konumuna ve şartlarına göre geçmiş peygamberlerin hayatlarından alınan benzer örnekleri içermesi sünnetullah adı verilen toplumsal yasaların varlığını gösterir.

Bu kurallılık durumu Kur'ân'ın şu ayetinde umumi bir yasa olarak şöyle belirtilir:

"Yoksa siz, sizden önce geçenlerin durumu sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntı dokunmuştu, öyle sarsılmışlardı ki nihayet peygamber ve onunla birlikte inananlar: 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek olmuşlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı yakındır. (Bakara, 2/214.)"

Bu noktada bizim için önemli olan bu yasanın Yusuf suresi ve Hz. Peygamberle ilk muhatapları arasındaki etkileşimlerin içinde var olup olmadığıdır. Aşağıdaki olay bu ilişkinin varlığını Mekke dönemi şartları içinde gayet açık ve güzel bir biçimde göstermektedir:

"Urve b. Zübeyr anlatıyor: Hz. Aişe'ye: 'Öyle ki, peygamberler ümitsizliğe düşüp, yalanlandıklarını anladıkları bir sırada onlara yardımımız gelmiştir. (Yûsuf, 12/110.)'... 'Bu

ayette kastedilen nedir? diye sordum. 'Onlar peygamberlerin kendilerine tâbi olan adamlarıdır, bu kimseler Rab'lerine inanmış, peygamberlerini de tasdik etmişlerdir. Ancak maruz kaldıkları belâ uzamış, Allah'tan onlara gelecek yardım da gecikmiştir. O kadar ki, kavimlerinden kendilerini tekzip edenler sebebiyle peygamberler ümitlerini kestikleri ve artık kavimlerinin kendilerini (sürekli) tekzip edeceği zannına düştükleri bir zamanda Allah'ın yardımını onlara ulaştırmıştır' dedi."¹

Buna benzer bir rivayette Abdullah b. Abbas, Urve b. Zubeyr'e Yusuf, 12/110. ayetini Bakara, 2/214. ayeti ile ilişkilendirerek sormaktadır. Bunun üzerine de Urve b. Zubeyr ise bunu Hz. Aişe'ye sorduğunu söylemekte ve yukarıdaki cevabın aynısını verdiğini belirtmektedir.²

1.1. Kur'ân'ın Bir Kerede Nazil Olan En Kapsamlı Kıssası: Yusuf Kıssası

Yusuf kıssası bizzat Kur'ân tarafından kıssaların en güzeli (ahsen'ul-kasas) olarak nitelendirilmektedir. Kuşkusuz bu nitelendirmenin olabilecek en son nedeni kıssanın edebi değeridir. Kanaatimizce kısa öncelikli olarak esas alınması ve en iyi örnek edinilmesi gerektiği için böyle isimlendirilmiştir.

Bunun yanı sıra kıssanın bir peygamberin ömrünün tamamını içeren tek sure olması da onun örnek alınacak en kapsamlı kıssa olmasını sağlamaktadır. Bu sure oldukça uzun bir yaşam süresini içerdiği için oldukça uzun bir süreç için ibret alınabilir olmaktadır. Bu da diğer kıssaları Yusuf kıssasının başında ortasında ve sonunda düşünmeyi gerektirmektedir. Kanaatimizce vahiy süreci içinde diğer Kur'ân kıssaları Yusuf kıssasında anlatılan sürecin değişik alt süreçleri olmaktadır. Yusuf suresi Hz. Peygamber'in siyerinin en kapsamlı planı, diğer kıssalar ise Hz. Peygamber'in yaşadığı ana sürecin yani sîretin ara aşamalarına dair planlar gibi görünmektedir. Bu durumda ise diğer kıssalar Yusuf kıssası ile uyumlu bir durumu veya bir istisnai bir durumu açıklamış veya modellemiş olmaktadır.

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Riyad: Mektebet'u Dar'is-Selam, 2.Basım, 1419/1999), "Tefsîr", 809 (No. 4695).

² Buhârî, "Tefsîr", 768-769 (No. 4524-4525).

Bu tespitimizi daha anlaşılır kılmak için surenin nüzulü, yapısı ve muhtevası üzerine daha ayrıntılı olarak eğilmek gerekmektedir.

1.2. Yusuf Suresi ve Nüzul Dönemi

Klasik kaynaklara göre Yusuf suresi Mekke'de ve Hûd suresinden sonra inmiştir. Baştan başa bir konuyu anlatan tek suredir, 111 ayeti içermektedir. Mushaf'ta 12. nüzul sıralamasında ise 53. suredir.³ Pek çok müfessir ve mütercimim başvurduğu bu tür sıralamaların kaynağı cidden tahkike muhtaçtır. Klasik tefsir ve meallerin verdiği bu tür nüzul sıralamalarının ciddi bir tarihsel veriye dayanmadığı ve kesin bir bilgi ifade etmediği açıktır.⁴ Ancak kesin olan bir şey varsa o da surenin Mekki olduğudur.

Surenin yapısı orta dönem Mekki surelere benzemektedir. Bu dönem, 6-9. yıllar arasında muhasara ve boykot altında hapsolmuş peygamber ve müminlerin konumuna denk gelmektedir. Bizatihi surenin başında ve sonunda Hz. Peygamber'e müminlerce sorulan sorulara karşılık olarak vahyedildiği ve özellikle onlar için mesajlar vermek üzere nazil olduğu belirtilmektedir. Surenin Hz. Peygamber'e ve ilk inananlara doğrudan, Mekke müşriklerine ise dolaylı olarak hitap ettiği tespiti yapılabilir. Öyleyse surenin Hz. Peygamber ve ilk müminlerin sorunlarına bir cevap olarak indiği söylenebilir. Bu sorunları açıklayan ayrıntılı rivayetler olmasa da surenin muhtevası ve siyer bilgilerinden hareketle bu sorunlar tespit edilebilir. Dolayısıyla bu soruların temelinde yatan ilk Müslümanların karşı karşıya buldukları durumlara atıf yapmak gerekir.

İlk olarak Hz. Peygamber ve müminler kendilerinin ve davalarının akıbetinin ne olacağından endişe ediyor, bu konuda korku ve tedirginlik duyuyor, müşrik muhataplarına karşı nasıl doğru bir hareket tarzı göstermeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Nübüvvet ve risalet görevinin dayandığı vahiy ve rüya olgusunun mahiyeti ve hakikati de gaybî yönü itibarıyla insanların zihinlerini meşgul ediyordu. Zira peygamber rüyalarının sıradan insanlardan farklı olarak nübüvvet dair bir gösterge oluşu insanların zihninde açık değildi. Onlar bu tür durumları anlamı karmaşık ve bağlamı kişisel bir durum olarak niteliyorlardı.

³ *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meâli*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1992), 234.

⁴ bk. Mustafa Öztürk-Hadiye Ünsal, *Kur'an Tarihi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2018), 318-322

Nitekim müfessir Âlûsî'nin belirttiği üzere "Birçok hadis hafızı tarafından verilen bir haberde Rifâ'a b. Râfi'in, Mekke'ye gelip Hz. Peygamber'i dinlemesi ve Müslüman olması anlatılırken bu hadisede Hz. Peygamber'in kendisine "Yusuf Suresi ile Alak Suresi'ni öğrettiği" de özellikle zikredilmektedir.⁵ Bu iki surenin ise rüya ve nübüvvet temelinde bu tür sorulara cevap teşkil ettiği açıktır.

Ayrıca müminler işkence ve boykot uygulamaları arasında sıkışmışlar ve rahat hareket edemiyorlardı. Tebliğ nasıl sürdürülecekti ve bu yolda başlarına daha neler gelebilirdi? Bu durumlardan nasıl çıkılacaktı? İşte bu sure özellikle Hz. Peygambere, ilk müminlere ve onları soruları ile sıkıştıran çeşitli dinlerden kâfirlere peygamberlik ile ilgili sorunların kapsamlı ve uzun bir yanıtı olarak geldi. Nitekim daha önce aktardığımız bir rivayette Hz. Aişe'nin Urve b. Zubeyr'e verdiği cevap da bu durumun bir kısmını teyit etmektedir.

Mukâtil b. Süleyman Yusuf suresinin Yahudiler başta olmak üzere Ehl-i Kitab'ın Hz. Peygamber'e nübüvvetini sınamak amacıyla soru sormalarına yönelik bir cevap olarak indirildiğini şöyle ifade etmektedir:

78

"Şüphesiz ki Yusuf ve kardeşlerinde soranlar için ayetler vardır. (Yusuf, 12/7)". Yahudilerden Ka'b b. el-Eşref, Ahtab'ın iki oğlu Huyey ve Cudey, en-Nu'man b. Evfa, Amr, Bahira, Ğazzal b. es-Simval, Malik b. ed-Dayf ki onlardan Cebr hariç kimse nebiye iman etmemiştir, Ğulam b. el-Hadrami, Yesâr Ebu Fukeyhe ve Addâs Nebi'den Yusuf peygamberin zikrini işittiklerinde ona Hz. Yusuf'un durumunu sormuşlardır. Yusuf peygamber hakkında Kur'ân'dan işittikleri de o soranlara, nübüvvet için alamet olmuştur."⁶

Burada zikredilen kişilerin Mekke ve Medine dönemine yayılmış olmaları ayetteki soranların farklı zamanlarda, farklı yerlerdeki, farklı kişiler olduğunu göstermektedir. Bu durumda ise soranlar ifadesi Müslümanlardan, müşriklerden ve ehli kitaptan her kim ne zaman sorarsa sorsun gibi bir anlam kazanmaktadır. Bedrettin Çetiner de bu görüşü destekleyen rivayetleri Âlûsî'den naklen şöyle özetlemektedir:

⁵ Bedreddin Çetiner, *Fâtihâ'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 3.Basım, 2010), 1/508.

⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-kebîr*, thk. Abdullah Mahmud Şihâte (Kahire: el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmme, 1989), 2/319.

“Başka bir rivayete göre de Yahudiler Mekke müşriklerine akıl vererek "Muhammed'e sorun bakalım bilecek mi: İsrail oğulları Mısır'a ne sebeple gitmiş ve oraya yerleşmişlerdi?" demişler de Mekke müşrikleri gelip Hz. Peygamber'e bunu sormuşlar ve işte bu soru üzerine Yûsuf Sûresi nazil olmuş. Müfessirlerin râvisini belirtmeden verdikleri bir haberde ise Hz. Peygamber'e bir grup Yahudi'nin gelerek kendilerine Yakub ve oğulları ile oğullarından özellikle Yusuf'un durumu ile düştüğü zor durumun sonunun ne olduğunu anlatmasını istemişler de bu sûre bunun üzerine nazil olmuştur.⁷

Nehhâs ise Yahudilerin bizzat Hz. Peygamber'e gelerek değil de Mekke müşriklerine haber göndererek peygambere sormalarına işaret ederek Yûsuf Sûresi'nin Mekke'de nazil olması ve Mekke'de ehl-i kitabdan kimsenin olmaması hasebiyle Hz. Peygamber'e Ya'kûb (a.s.) hakkında soru soranların bizzat yahudiler olmasını uzak görür."⁸

Vâhidî de surenin müminlerin sordukları sorular sebebiyle indiğini şu rivayetle belirtir:

79

“Sa'd ibn Ebî Vakkâs'tan rivayet edildiğine göre Allah-u Tealâ, Rasûlü'ne Kur'ân'ı indirmiş ve Hz. Peygamber de bir süre ashabına, kendisine inen Kur'ân ayetlerini okumuş. Sonra ashabı: "Ey Allah'ın elçisi, keşke bize kısra anlatsan!" demişler de bunun üzerine '*Biz sana kıssaların en güzelini anlatacağız... (Yusuf, 12/3)*' ayeti nazil olmuş, bir süre bunu okumuş, ardından bize bir şeylerden söz etsen! demişler, bunun üzerine "*Allah sözlerin en güzelini müteşabih olarak indirdi*" ayeti nazil olmuştur. Ardından (Sa'd) dedi ki; bunlar size Kur'ân ile emredilmektedir."⁹

Bedrettin Çetiner bu rivayete şu şekilde bir not düşmektedir: “Taberî'de Avn b. Abdullah'tan gelen mürsel bir rivayette Resulullah'ın ashabının sıkıntı ve bıkkınlık içine düştüklerinde böyle dedikleri söylenmektedir.”¹⁰

⁷ Bu rivayetin Mukâtil'in tefsirinden alınma ihtimali kuvvetlidir. Zira o Vâhidî'nin temel kaynaklarındandır.

⁸ Çetiner, *Fâtiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*, 1/508.

⁹ Ebu'l-Hasen Ali İbn Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu'n-nuzûl*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 275-276. Bu rivayet; Mustedrek, Taberî Tefsiri ile beraber *ed-Durru'l-Mensûr*'da geçen pek çok kaynağa dayanmaktadır.

¹⁰ Çetiner, *Fâtiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*, 1/509. Ayrıca diğer benzer rivayetler için bk. agy.

1.3. Yusuf Suresi'nin Bölümleri

Yusuf Suresi üç ana bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise daha alt bölümlere ayrılarak incelenebilir. Öncelikle ilk üç ayet, Kur'ân surelerinin genelinde gözlendiği gibi kıssaya giriş mahiyetindedir. 4. ayetten 101. ayete kadar Yusuf kıssası anlatılmakta olup en geniş bölümdür. Müslümanlar için dolaylı yoldan uygulanacak yöneme, gidilecek yola ve karşılaşılabilecek olaylara işaret etmektedir. Son bölüm 102–111. ayetler olup Mekke'deki muhataplara doğrudan mesaj niteliğindedir.

Yusuf kıssası, kendi içinde 5 aşama halinde değerlendirilebilir. Kıssanın 4-18. ayetleri Yusuf'un rüyasından kardeşleri tarafından kuyuya atılışına kadar olan ilk aşamadır. İkinci aşama 19-35. ayetlerde kervan tarafından bulunup Mısır'a götürülmesinden zindana atılmasına kadar olan kısımdır. Zindandan çıkıp Mısır'da kraldan sonra en yetkili kişi oluşuna kadar ki 3. aşama 36-57. ayetlerde anlatılmaktadır. 4. aşama kuraklık yılları ve bu yılların etkisiyle kardeşlerinin Mısır'a gelmek zorunda kalışını anlatan 58-87. ayetlerdir. Yusuf'un kardeşlerine ibretli bir ders verdiği, ailesini Mısır'a yerleştirdiğini, rüyasının gerçekleştiğini ve kendisine verilen nimetin tamamlandığını anlatan 88–101. ayetler de son aşamayı oluşturmaktadır. Bu aşamalar edebi açıdan şu şekilde bölümlendirilebilir:

I. Bölüm: Surenin İndiriliş Amacının Peygamber'e Bildirilmesi: 1-3.ayetler.

II. Bölüm: Peygamber'e En Güzel Kıssanın Anlatılması:

Giriş: Rüya da Görülen Vahiy: Allah'ın Nübüvvet Nimetine Ermek: 4-7. ayetler.

Gelişme(ler): Rüya da Görülenler İçin Gerçekleşen Olaylar:

1. Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması: 8-18. ayetler.

2. Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarılıp Mısır'da köle olarak satılması ve Mısırlı efendisi tarafından büyütülmesi: 19-22. ayetler.

3. Aziz'in karısının Hz. Yusuf'a zina teklifinden kaçınması sonucu iftirası ve onu hapse attırması: 19-35. ayetler.

4. Hz. Yusuf'un zindan arkadaşları ve Mısır kralının rüyasını yorumlaması ve iftira-
dan kurtulup zindandan çıkması: 36-67. ayetler.

5. Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kıtlık senelerinde Mısır'a gelmeleri ve Hz. Yusuf'un
onlara derslerini vermesi: 58-98. ayetler.

Sonuç: Rüyanın Tevilinin (Anlamının ve Sonucunun) Gerçekleşmesi: 99-101. ayet-
ler.

III. Bölüm: Kissanın Hz. Peygamber'e Verdiği Mesajın Konumlandırılması

a. Hz. Peygamber'in Mücadelesine Uzun Soluklu Bir Biçimde Devam Etmesinin Ge-
reği: 102-108. ayetler.

b. İlahi Mesajı Kabul etmeyip Müminlere Karşı Suç İşleyenlerin Azapla Tehdit Edilip
Kissanın Gösterdiği Akıbetten İstisna Edilmesi: 109-111. ayetler.¹¹

2. Yusuf Kissasının Hz. Peygamber'in Sîretindeki Yeri

81

Yusuf kıssası ilk nazil olduğu andan itibaren Hz. Peygamber tarafından alımlanmış
ve hem Mekke dönemine hem de Medine dönemine yayılan uzun bir etkilenme süreci
gerçekleşmiştir. Zaten doğrudan Hz. Peygamber'e hitaben başlayan bu sure en temelde
nübüvvet konusunu ele alması itibarıyla aslında rüyaya dayanan vahiy olgusuna ve bunun
dış dünyada nasıl tezahür edebileceğine ilişkin bütüncül bir açıklama mahiyetindedir. Bu
bütünsel açıklama, konusunu iki peygamber arasında olgusal ve tematik benzerlikler üze-
rine konumlandırarak gerçekleştirir. Bir gerçeklik olduğu için de rivayetlerde yoğun bir
şekilde kendini gösterir.

2.1. Peygamberimizin Hz. Yusuf'u Kendisine Bir Örnek Olarak Değerlendirmesi

Hz. Peygamber kendisini Hz. Yusuf ile özdeşleştirmekte ve onunla kendi arasında
bir paralellik kurmaktadır. Aşağıdaki rivayetler onun hem Hz. Yusuf ile hem de diğer pey-
gamberlerle kendini özdeşleştirdiğini açıkça ifade göstermektedir.

¹¹ Elmalılı Hamdi Yazır Meali, (Erişim 1 Mart 2024), Yusuf, 12/1-111.

“Ebû Hüreyre anlatıyor: Resulullah dedi ki: ‘İbrahim’in şu sözleriyle ifade ettiği şüpheyi yaşamaya biz ondan daha layığız: ‘Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster.’ demişti, Allah: ‘Buna inanmıyor musun? diye sormuş, o da: ‘inanıyorum, fakat kalbimin, yatışması için soruyorum, demişti.’ (Bakara, 2/260). Allah, Lût’a rahmet etsin, aslında o çok muhkem bir kaleye sığınmıştı. Eğer, Yusuf’un kaldığı müddet hapiste ben kalsaydım, (aklanmayı düşünmeden hemen kralın) davetine icabet ederdim”¹²

Elimizde bulunan baştan sona yapılmış en eski tefsirin müellifi olan Mukâtil de Yusuf suresinde Hz. Peygamber’in Yusuf (a.s.) hakkında şu ilginç değerlendirmelerde bulunduğunu belirtmektedir:

“Bundan sonra zindanda birkaç yıl daha kaldı. (Yusuf, 12/42): Nebi dedi ki; Şayet Yusuf Rabbini hatırlasa ve Melik’e sığınmasa idi zindanda birkaç yıl daha kalmazdı ve o gün oradan çıkardı.”¹³ “Dedi ki beni yeryüzünün hazineleri üzerine görevli tayin et. Şüphesiz ben koruyucu ve bilgili biriyim. (Yusuf, 12/55). Mukâtil dedi ki; Nebi şöyle dedi: Şayet (Yusuf) ...ben koruyucu ve bilgili biriyim inşallah deseydi o gün melik olurdu. Nitekim İbn Abbâs; Bu olaydan sonra bir buçuk yıl bekledi ve ondan sonra melik oldu, demiştir. Mukâtil dedi ki: Nebi şöyle dedi: Yusuf’un sabrına ve keremine hayret ettim. Allah onu mağfiret etsin! Şayet be olsaydım, (kendimi temize çıkarmayı beklemeden zindandaki) kapıdan hemen çıkardım.”¹⁴

82

Bazı rivayetlerde Peygamberimiz Hz. Yusuf’un ahlakı gibi soy bakımından da üstün bir kişilik şöyle vurgulamaktadır:

a. “Abdullah b. Ömer nebiden şunu rivayet etmiştir: “Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim; İbrahim oğlu İshâkoğlu Yakuboğlu Yusuf’tur.”¹⁵

b. “Ebu Hureyre anlatıyor: Resûlullah’a şöyle soruldu; insanların en üstünü (Ekrem) kimdir? O da insanların en üstünü en takvalı olanı dedi. Hayır bunu sormuyoruz dediler o da şöyle cevap verdi; *İnsanların en keremlisi nebiyullah oğlu nebiyullah oğlu halilullah*

¹² Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu'l-Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbakî (İstanbul: el-Mektebetu'l-İslâmiyye. ts.), “İman”, 1/133-134, (No. 238); Buhârî, “Tefsîr”, 809, (No. 4694).

¹³ Mukâtil, *Tefsîrü'l-kebir*, 2/335-336.

¹⁴ Mukâtil, *Tefsîrü'l-kebir*, 2/339-340.

¹⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 808 (No. 4688).

oğlu Allah'ın nebisi Yusuf'tur. Dediler ki hayır bunu da kastetmedik. Dedi ki; insanların kalitesi (Madenleri) hakkında mı soruyorsunuz? Evet dediler. O da 'Cahiliye döneminde en üstün olanlarınız eğer dinde ilim ve anlayış (fıkıh) sahibi olurlarsa İslamiyet'te de en üstünüz olurlar.' buyurdu."¹⁶

Bu psikolojik yakınlığa dikkat çektikten sonra dikkat edilmesi gereken şey iki peygamber arasındaki paralelliğin her iki peygamberin de nübüvvetlerinin gördükleri bir rüya ile başlamasıdır. Bir peygamber oğlu olan Yusuf (as) küçük yaşlarda güneş, ay ve on bir yıldızın kendisine secde ettiği ile ilgili olarak gördüğü rüyayı babası Yakub'a (a.s.) anlatır ve peygamber olan babası hemen şu sevindirici tevili yapar:

"Ve işte öyle, Rabb'in seni seçecek ve sana ehadisin te'vilinden ilimler öğretecek hem sana hem Ya'kub ailesine ni'metini bundan evvel ataların İbrahim ve İshak'a tamamladığı gibi tamamlayacak, şüphe yok ki Rabb'in alîmdir, hakîmdir. (Yusuf, 12/6)."¹⁷

Bu rüyanın ardından Hz. Yusuf için imtihanlar başlamış ve büyük musibetlerle karşılaşmıştır. Hz. Peygamber'e altı ay kadar süreyle gösterilen sadık rüyalardan sonra gelen ilk vahiy olayını yorumlayan Varaka ise benzer bir sürece işaretle şöyle demektedir:

"Bu gördüğün melektir. O, Hz. Musa'ya da inmiştir. Keşke ben genç olsaydım (da sana yardım etseydim); keşke, kavmin seni sürüp çıkardıkları vakit hayatta olsaydım!" dedi. Resulullah: "Onlar beni yurdumdan sürüp çıkaracaklar mı?" diye sordu. Varaka: Senin getirdiğin gibi bir din getiren hiç kimse yok ki, ona husumet edilmemiş olsun! O gününü görürsem, sana müessir yardımda bulunurum! dedi. Ancak çok geçmeden Varaka vefat etti ve vahiy de fetrete girdi (kesildi.)"¹⁸

Her iki peygamberin rüyalarına dair yorumların ortak bir noktası da nübüvvet ve risalet görevinin daima gelecekte yaşanacaklara dair bir öngörü ve bir toplumsal yasanın önceden tahmin edilebilen bir sonuçlarını beraberinde getirmesidir. Bu durum Hz. Pey-

¹⁶ Buhârî, "Tefsîr" 808 (No. 4689).

¹⁷ *Elmalılı Meali (Orijinal)*, (Erişim 1 Mart 2024), Yusuf, 12/6. (Elmalılı Hamdi Yazır sadeleştirilmemiş meali kullanılmıştır.)

¹⁸ Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1-2, (No. 2); Müslim, "İman" 1/139-142, (No. 252).

gamber tarafından genel olarak kıssalar sayesinde burada da özel olarak Yusuf kıssası üzerinden anlaşılmaktadır.

İkinci olarak nimetin manevî ve hakiki anlamı olan vahiy ve nübüvvet anlamı, surede böylece tespit ve takrir edilmektedir. Bu büyük nimete mahzar olan peygamberimize de ilk aldığı vahiylerde “*Rabb'inin nimetinden insanlara bahset! (Duha, 93/11.)*” denilerek aynı anlam onun için de daha nübüvvetin başında belirlenmektedir. Ayrıca “Rabbinin nimeti” kalıbı bu; yani vahiy ve nübüvvet nimeti anlamıyla diğer ilk mesajlarda da geçmektedir.

Üçüncü olarak Mekke döneminde Hz. Peygamber'in ve elbette ilk Müslüman topluluğun kendi kaderleri ve akıbetleri üzerine ciddi şekilde düşündüklerini ve endişelendiklerini doğal bir olgu olarak tespit edebiliriz. Bu nimet nasıl bir misyon ve görev ifa edecekti? Hz. Peygamber bu konuda peygamber kıssalarından işaretler buluyor olmalıydı. Buna işaret eden ayetler içinde vahiy nimetine inananların bir avuç insan olarak kalmaları ve karşı çıkanların çokluğuna dair olanlarının umutsuzluk verici bir etki uyandırması bir yana inkâr edenlerin helakine dair haberler herhalde daha bir kötü hisler uyandırıyor olmalıydı. Müminler de Peygamber gibi geleceğe ilişkin bir merak ve endişe içindeydiler. İşte akıbetleri üzerinde bu kaygıları taşıyan insanlara Yusuf suresi bir cevap olmaktadır.

Şöyle ki; bu kıssaya göre Allah vahiy nimetini vermekle kalmayacak ayrıca bunu tamamlayacaktır da. Bu da “nimet” kavramını sure bütünü içinde özel bir mesaj haline getirmektedir. Zira vahiy süreci içinde ‘Nimete Erdirmek’ kavramı ‘Nimeti Tamamlamak’ kavramına dönüşmekte ve kavram bu yeni hali ile Hz. Peygamber'in sîreti içinde karşısına çıkan pek çok olayda ona yol göstermekte ve moral vermektedir. Adeta bu rüyadan sonra yapılan her iş ve inen her vahiy bu nimetin tamamlanması sürecini gerçekleştirme yönünde planlanarak atılmış bir adım olmaktadır.

Surenin bütünü göz önüne alındığında bu ilahi planın gereği olarak; kendisine vahiy ve nübüvvet nimeti verilecek kişinin -kendisi bilmeseyse bile- daha küçük yaşlarından itibaren gözetildiğini, ona orta yaşlarında vahiy ve hikmet verildiğini ve ileri yaşlarında da yeryüzünde vahiy ile hükmeden ve itaat edilen bir otoriteye sahip kılındığını görüyoruz. Ancak

nimete erdirilene bu noktaya kardeşlerinin düşmanlığı ve ihaneti, öldürülmeye kalkışıl-
mak, kölelik, nefis ile denenmek, iftiraya uğramak, zindana düşmek, bilgisiyle dünyanın
gidişatını doğru yorumlamak, adaletle hükmetmek ve bütün bunları yaparken Rabbine
kesintisiz kulluğa devam etmek gibi çeşitli imtihanlar ile varılacağı söylenmekte ve pey-
gamberimizin içinde bulunacağı çeşitli durumlara işaret edilmektedir. Sure bu hali ile pey-
gamberimize seyredilecek yolu ve bu yola ilişkin ilahi planı genel anlamıyla uygulanması
istenen bir yöntem olarak göstermektedir.

2.2. Yusuf Kissasının Peygamberimizin Sîretine Etkisi

Yusuf kıssasının Peygamberimizin sîretine etkisi oldukça uzun bir süreci içine alır.
Bu süreç hem Mekke hem de Medine dönemini içine alır.

2.2.1. Mekke Dönemi

85 Daha önce de belirttiğimiz gibi Hz. Yusuf kıssasının peygamberimizin sünnetine dö-
nüşmesi her şeyden önce yaşamları arasındaki benzer ve paralel olaylar nedeniyledir. İlk
olarak her ikisi de Hz. İbrahim'in soyundan gelen torunlardır. Hz. Yusuf'a müjdeci bir rüya
gösterilmiştir. Hz. Peygamber de kendi hakkında aşağıdaki gibi müjdeci haberlere ve rüya-
lara mazhar olmuştur:

a. "el-İrbâd b Sariye şöyle rivayet etmiştir: Resulullah: Muhakkak ki, Hz. Âdem he-
nüz bir parça çamur halinde yeryüzüne atıldığı sırada, ben Allah katında peygamberlerin
sonuncusu idim. Bunun açıklamasını ileride size haber vereceğim. Ben babam İbrahim'in
duasına, kardeşim İsa'nın hakkımdaki müjdesine ve annemin gördüğü rüyasına mazhar
olmuşumdur. Annem rüyasında kendinden nur çıktığını ve o nurla Şam'ın saraylarının ay-
dınlandığını görmüştür. Bütün nebilerin anneleri bu şekilde rüya görürler.' buyurdu."¹⁹

b. "Ebu Meryem şöyle rivayet etmiştir: Bir bedevi gelerek, etrafında bir grup insan
olduğu halde Nebi'nin yanına sokuldu. Ve şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Nebi'si! Bana bir şey söy-

¹⁹ Said Havva, *el-Esâs fi's-sünne ve fikhiha, es-Siret'ün-nebeviyye* (Beyrut: Dâru's-Selâm, 3.Basım, 1990),
1/151. Rivayete "Müsned'den naklen. Müellif; 'Hakim'in rivayeti de buna yakındır. Bazı hadisçiler bu riva-
yeti hasen saymıştır." şeklinde bir not düşülmektedir.

lesen de onu hem ben öğreneyim hem de benden sonra geleceklere nakledeyim. Bu bana fayda versin ve sana da zararı dokunmasın.' Bunun üzerine insanlar adamı: Sus, otur" diye azarladılar. Nihayet Resulullah: 'Onu kendi haline bırakın, adam öğrenmek için soruyor' buyurdu. Derken adamı serbest bıraktılar ve adam oturdu. Nihayet şöyle dedi: 'Nübüvvetin ilk defa hangi şeyle başladı?' Nebi: "Allah bütün nebilerden sapasağlam söz aldığı gibi benden de söz aldı." dedi. Sonra 'Ey Resulüm. Hatırla ki, bir vakit peygamberlerden risaletlerini tebliğe ve hak dine davet edeceklerine dair söz almıştık; senden de Nuh'dan da İbrahim'den de Musa'dan da Meryemoğlu İsa'dan da... Onlardan sapasağlam bir söz almıştık.' (Ahzab, 33/7) ayetini okudu. Ardından '*Meryem oğlu İsa benim peygamber olarak gönderileceğimi müjdeledi. Annem rüyasında ayaklarının ucundan bir nur çıktığını ve bu nurla Şam'ın saraylarının aydınlandığını gördü*' buyurdu'..."²⁰

Hz. Peygamber'in nebi olarak gönderilişinin rüya ile bildirilmesi yanında ona vahiy gelmeye başlamasının da salih rüyalar ile görmeye başlamasıyla gerçekleştiği şöyle ifade edilmektedir:

86

"Hz. Aişe'den rivayetle o şöyle anlatıyor: Rasûlullah'a gelen ilk vahiy uyku halinde iken görmüş olduğu sâdık rüyalardır. Hangi rüyayı görse mutlaka gün aydınlığı gibi aynen çıkardı. Sonra ona yalnızlık sevdirdi, Hira mağarasına çekilip orada pek çok gece ibadetle geçirirdi. Bunun için de yanına azık alırdı. (Azığı bitince) Hz. Hatice'nin yanına gelir ve yine azığını alıp tekrar mağaraya dönerdi..."²¹

Hz. Peygamber'e tıpkı Hz. Yusuf gibi yakın akrabaları olan kardeşleri düşmanlık yapmıştır. Nitekim ona düşmanlık edenlerden Ebu Süfyan b. el-Hâris, Akîl b. Ebu Tâlib onun kuzenleri ve Ebu Leheb ise öz amcasıdır. Ancak içinde yaşanan şartlar ve bağlam, diğer Mekkelilerin de Hz. Peygamber'e değişik akrabalık ve yakınlık derecelerinde kaardeş olduklarını göstermektedir. Yani Haşimoğulları dışındaki Mekke ahalisi olan 9 kabile de ona çeşitli derecelerde yakından veya uzaktan akrabadır. Şu rivayetler de Hz. Yusuf'ta ol-

²⁰ Havva, *el-Esas fi's-sünne ve fikhiha*, 1/151-152. Rivayete "Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebir*'inden naklen. Müellif; Hadisin ravileri sikadır, hadis hasendir." şeklinde bir not düşülmektedir.

²¹ Çetiner, *Fâtiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*, 1/3-5.

duğu gibi bir kardeşlik ilişkisi kurmaya yetecek şekilde Kureyş'in Resulullah ile akrabalığını gayet güzel açıklamaktadır:

a. "İbn Abbâs'a: 'Ben, sizden bu(Kur'a)na karşılık; akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem.' (Şura, 42/23) âyetindeki akrabalık soruldu. Saîd b Cübeyr: Muhammed ailesinin akrabalığı, diye cevap verdi. İbn Abbâs dedi ki: Acele ettin. Kureyş kabilesinden hiçbir aile yoktur ki Hz. Peygamber ile akrabalığı olmasın. Ayette kastedilen şudur: Ben sizden buna karşılık; aramızdaki akrabalığa saygı göstermenizden, sıla-i rahimde bulunmanızdan başka bir ücret istemem."²²

b. Yine İbn Abbâs anlatıyor: 'Sen ilkin en yakın akrabalarını inzâr et' (Şuara, 26/214) âyeti indiği zaman, Resûlullah Safâ tepesi üzerine çıktı ve yüksek sesle Kureyş kabilesine mensup boylara şöyle çağırmaya başladı: Ey Benî Fihri! Ey Benî Adiyyi! Ebu Leheb ve Kureyş toplandılar. Hatta gelemeyen de ne olduğunu görmesi için birini gönderdi. Onlara şöyle hitap etti: Ben size, 'şu vadide atlılar var, sizlere saldırmak istiyor' desem, beni tasdik eder misiniz? Hep beraber şu cevabı verdiler: Evet, tasdik ederiz, şimdiye kadar hiç yalanına rastlamadık, hep doğru söyledin. Öyleyse dinleyin! dedi. Önünüzde bekleyen şiddetli bir azabı size haber veriyorum. Ebu Leheb atılıp: Ey Muhammed, ey eli kuruyasıca! Günün bu vaktinde bizi bunun için mi topladın? dedi. Bunun üzerine: 'Ebu Leheb'in iki eli kurusun. Kendisi de kurudu...' (Tebbet, 111/1)" diye başlayan Ebu Leheb suresi nazil oldu."

87

23

Bu rivayet Peygamberimizin zihninde başta Benî Fihri ve Benî Adiyyi olmak üzere Kureyş'in diğer boylarını ayetin kastettiği yakın akrabadan sayıldığını kanıtlamaktadır. İleride göreceğimiz rivayetler bu şuurun peygamberimizde Medine döneminin sonuna kadar devam ettiğini gösterecektir.

²² Ebu-l Fidâ İsmail İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrut: Müessesetu'r-Reyyan, 1424-2003), 4/140. Ayrıca bk. Buhârî, "Tefsir", 581 (No. 4818). İbn Kesir bunun bir benzerini Ahmed b. Hanbel'in de rivayet ettiğini İbn Abbas'a varan bir senedle nakleder. Ayrıca Mücahid, İkrime, Katade, Suddi, Ebu Malik, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ve diğer tabiin müfessirlerinin de bu görüşte olduklarını belirtir. bk. agy.

²³ Buhârî, "Tefsir", 836 (No. 4770); Müslim, "İmân", 193-194 (No. 355-356).

Kureyş'in dokuz kabilesi ise efendimize nübüvvet verilmesini Yusuf'un kardeşleri gibi kıskançlıktan başlayıp nefrete dönüşen aynı duygularla karşılamıştır. Kur'ân her iki peygamberin kardeşlerinin o ikisine olan kötü niyet ve emellerini anlatır. Bu anlatım esnasında her iki peygamber hakkında yapmayı düşündükleri kötülükler bile birbirinin aynısıdır. Tam bu noktada her iki peygamber arasındaki paralellik şu iki ayette görüldüğü üzere hem lafzi hem de fiili açıdan doruk noktasına çıkmaktadır:

"Yusuf'u öldürün, ya da bir yere atın ki, babanızın sevgisi size kalsın, sonra yine salih bir kavim olursunuz." İçlerinden bir söz sahibi ise şöyle dedi: Yusuf'u öldürmeyin, bir kuyunun dibine bırakın da oradan geçen kafilenin biri onu bulup alsın. Eğer yaparsanız böyle yapın. (Yusuf, 12/9-10.)"

"Hani bir vakitler, o kâfirler, seni tutup bağlamak veya öldürmek veya sürüp çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı da onlar tuzak kurarken Allah da karşılığında tuzak kuruyordu. Öyle ya, Allah tuzakların en üstününü kurar. (Enfal, 24/30.)"

88

Kur'ân herkesten önce Hz. Peygamber'e yol göstermek için indiğine göre, vahiy süreci içinde her kıssanın bir şekilde peygamberimizin sünnete dönüşmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında Yusuf kıssası da onun sünnetine dönüşmüş olmalıdır. Acaba Hz. Peygamber (ve tabii ki yanındaki ilk müminler) kıssayı bu şekilde algılamış mıydı?

Peygamberimiz ileride Medine döneminde de benzerini göreceğimiz şekilde henüz Mekke döneminde iken bu surenin verdiği mesajı bir yol ve yöntem olarak kullanmaktadır. Aşağıdaki rivayet bunun ilginç bir ifadesidir ve maalesef siyer anlatılarına yansımamıştır:

"Mesruk anlatıyor: İbn Mesud'un yanında oturuyorduk, o da aramızda yatmış vaziyette idi. Kendisine bir adam geldi ve: 'Ey Ebû Abdurrahman! Bir kıssacı (Kinde kapıları yanında), Duhân mucizesinin gelerek kâfirlerin canlarını alıp götüreceğini, müminlerin ise onu nezle şeklinde geçiştireceğini anlatıyor.' dedi. Bunun üzerine İbn Mesud kızarak oturdu ve şunları söyledi: 'Ey insanlar Allah'tan korkun! İçinizden bir şeyler bilenler bildiklerini söyleyin. Bilmeyenler de Allahu alem desin. Zira birinizin bilmediği bir şey için 'Allah bilir.' demesi en büyük ilimdir. Zira Allah, Resul'ü için şöyle buyurmuştur: 'De ki: Ben bu hizmet için sizden bir ücret istemiyorum, zorlamaya başvuracak da değilim! (Sâd, 36/86.)'.

Şüphesiz, Hz. Peygamber, insanlarda İslam'a girmede bir gecikme gördüğü zaman: *'Ey Rabbim, Hz. Yusuf'un yedi (senesi) gibi yedi (kıtlık) senesi ver.'* diye dua etmişti.²⁴ Bu dua üzerine Mekkeli müşrikleri öyle bir kıtlık yakalamıştı ki her şeyi silip süpürmüş, açlıktan lâşelerin derilerini bile yemek zorunda kalmışlardı. Onlardan biri semaya bakınca, duman gibi bir şeyler görür olmuştu. Bu durum karşısında, Ebû Süfyan (b. Harb) Hz. Peygamber'e gelerek: *'Ey Muhammed, sen Allah'a itaati ve yakınlarına yardımı emrederek geldin. Kavmin helâk oldu. Onlar için Allah'a dua et!'* dedi. Bu durum hakkında Allah şu ayeti indirdi: *'Göğün, insanları bürüyecek ve gözle görülecek bir duman çıkaracağı günü bekle. Bu can yakan bir azaptır. İnsanlar: 'Rabbimiz bu azabı bizden kaldırı, doğrusu artık biz inananlarız.'* derler. Nerede onlarda öğüt almak? Kendilerine gerçeği açıklayan bir peygamber gelmişti ve ondan yüz çevirmişler *'Belletilmiş bir deli.'* demişlerdi. Biz sizden azabı az süre için kaldıracamız, siz yine de eski inkârcılığınıza döneceksiniz. (Duhan, 44/10-15.)"

Abdullah b. Mesud devamla şöyle dedi: Haklarında *'Onları şiddetle yakalayacağımız gün intikamımızı mutlaka alırız.* (Duhan, 44/16.)' buyurulanlardan hiç âhret azabı kaldırılır mı?' ayetinde geçen yakalama (batşa), Bedir Savaşı'dır.'²⁵

89

Bu rivayet Hz. Peygamber'in Yusuf suresini sadece bir ibret vesikası olarak görmediğini yaptığı duayla bir yol ve rehber olarak kullandığını da açıkça göstermektedir. Boykot yıllarına denk gelen bu duayla Hz. Peygamber müminlere yapılan açlık ve kıtlık baskısını onların da yaşamalarını sağlayarak bertaraf etmeye çalışmış görünmektedir.

Bunun yanı sıra hadisin ikinci bölümünde geçen Abdullah b. Mesud'un sözleri içlerinden inkârda diretenlere geçmiş kavimlerle aynı akıbete uğradıklarını da göstermektedir.

²⁴ Bu dua bazı âlimler tarafından bağlamına oturtulmadığı için beddua olarak anlaşılmıştır. Örneğin çağdaş bir âlim şöyle demektedir: "Kureyş halkı, hakka karşı çok gururlu ve kibirliydi. Zira bol kazanç ve rahat hayat onları şımartmıştı. Bu şımarıklık öyle bir dereceye vardı ki, artık Hz. Peygamber şöyle dua yapmak zorunda kaldı: "Ya Rabbi! Yusuf'un yedi kıtlık senesi gibi bir yedi sene ile onlara karşı bana yardım et..." Acı ve sıkıntı darbeleri, hatalarından vazgeçene kadar, günahkâr kimseleri hiç bırakmaz. Her ne zaman hatalardan dönüşleri ve günahlardan arınmaları gecikirse, hemen onların üzerine yeni belalar eklenir..." Muhammed Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, çev. Şahin Güven-Ekrem Demir (İstanbul: Şura Yayınları, 2000), 334-335.

²⁵ Buhâri, "Tefsir", 852-853 (No. 4821-4823), "Yusuf", 809 (No. 4693), "Rum", 838-839 (No. 4774), "Sâd", 847 (No. 4809); Müslim, "Sifâtü'l-Münâfikin", 4/2155-2158 (No. 39-42).

Bu durum Yusuf kıssasının ana çizgisinde giden mücadelenin kapsamında Musa-Firavun kıssasının da uygulamada olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'e ümitsizliğe kapılmaması için hidayet Allah tarafından verildiğini, onun bu konuda yetkisinin olmadığını, Allah'ın dilediğine hidayet verebileceğini ama kendisinin dilediğini hidayete ulaştıramayacağını ifade eden ayetler de bu çerçevede ümitsizliğe kapılmaması için sık sık vurgulanmaktadır. Doğaldır ki bu ümitsizlik durumundan onu çıkaran şey bu kıssada geçen nimetin tamamlanacağına dair olan öngörüdür. Aşağıdaki rivayet bunu lafzen açıkça ifade etmektedir.

Daha önce Yusuf suresinin nüzülü ile ilgili olarak aktardığımız Urve b. Zubeyr'e ait rivayette Peygamberimizin ve ilk müminlerin durumunun bir ümitsizlik durumuna dönüştüğü ve bu durumun Yusuf suresinde belirtildiği gibi olduğu Hz. Aişe tarafından ifade edilmekteydi.²⁶ Doğaldır ki bu ümitsizlik durumundan onu çıkaran şey bu kıssada geçen ilahi nimetin tamamlanacağına dair olan öngörüdür. Aşağıdaki rivayet bunu lafzen açıkça ifade etmektedir:

90

“Habbâb İbnü'l-Eret anlatıyor: Resulullah Kâbe'nin gölgesinde bir elbiseye yaslanmış otururken, gelip (müşriklerin yaptıklarından) şikâyette bulunduk: Bize yardım istemiyor musun, bize dua etmiyor musun? dedik. Şu cevabı verdi: 'Sizden önce öyle kimseler vardı ki, kişi yakalanıyor, onun için hazırlanan çukura konuyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Bazısı da vardı, demir taraklarla taranıyor, vücudunda sadece et ve kemik kalıyordu. Bu yapılanlar onları dininden çeviremiyordu. Allah'a yemin olsun Allah bu işi (dini) tamamlayacaktır. Öyle ki, bir yolcu devesine binip Sanâ'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gidecek, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak, koyunu için de sadece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz.”²⁷

Yusuf suresinde vahiy ve hâkimiyet nimetini anlatmak için kullanılan tamamlamak anlamındaki (itmâm)' fiilinin aynısı bu hadiste de ifâl babından kullanılmıştır. Bu sözler peygamberimizin müminlere ilahi nimetlerin maddi ve manevi olarak Yusuf suresindeki

²⁶ bk. 1. Dipnot.

²⁷ Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 646 (No. 3852). Ayrıca bk. “İkrâh”, (No. 6943), “Menâkıb”, (No. 3612).

gibi tamamlanacağı ümidiyle hareket ettiğini ve bu durumun ayetteki lafızlara benzer bir şekilde onun ifadelerine yansıdığını göstermektedir. İslam dünyasının bugünkü perişan hali ve San'a'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gitmenin günümüzde dahi ne kadar tehlikeli olduğu göz önüne alınırsa bu nimetin tamamlanmasına dair verilen öngörünün derin bir kavrayışı gösterdiği de anlaşılmaktadır.

2.2.2. Medine Dönemi

Hicretten sonraki dönemde var olan ve aşağıda yer alan pek çok olay ve rivayette Hz. Peygamber'in Yusuf suresinin gösterdiği plana göre hareket ettiğini ve şartlar değişse de planın hedeflerinden vaz geçmediğini göstermektedir:

a. Ahzâb (Hendek) savaşında meydana gelen Hendek kazısı esnasında ümmetine İran ve Bizans hazinelerinin verildiğini müjdelemesi olayı da Yusuf suresinde geçen nime-
tin tamamlanması şuurunun en sıkıntılı ve ümitsiz anlarda bile Hz. Peygamber'in zihninde sonuna kadar devam ettiğini, ilahi planın kendi yolunda ilerlediğini ve uygulandığını göstermektedir.

b. Genel olarak yeryüzünün hazinelerinin Müslümanlara verildiğini, yeryüzüne salih kulların mirasçı olacağını, peygamber ve inananların mutlaka üstün geleceğini ifade eden ayet ve hadisler de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Hz. Muhammed'in Mekke dönemindeki zayıf durumu hicret ile değişmiş ve yeni geldiği şehirde tıpkı Hz. Yusuf gibi güvenilir bir yönetici durumuna gelmiştir. Bu surenin mesajını Mekke döneminde olduğu gibi Medine döneminde de bir yöntem olarak gören Hz. Peygamber bu sefer hicret edemeyen Mekkeli Müslümanları ve diğer Arapları içine alacak şekilde dua ederken aynı yönetime başvurmuştur:

“Allah'ım Ayyâş ibn Ebi Rabia'yı, (Mekkelilerin elinden) kurtar, Allah'ım Seleme ibn Hişam'ı, kurtar, Allah'ım Velid ibni Velid'i kurtar, Allah'ım müminlerin zayıflarını kurtar,

Allah'ım Mudar (*kabileleri*) üzerindeki baskını artır, Allah'ım onlara Yusuf'un yılları gibi (kıtık) yılları ver."²⁸

Hadisin ikinci kısmında yer alan kabilelerin muhtaç duruma düşmeleri ve yardım almak için Medine'ye gelmelerini sağlamak için dua eden Hz. Peygamber bu sefer, kıtlık seneleri yaşanıp ta Mudarlılar Medine'ye gelince de onlar için umumi bir yardım kampanyası başlatmış, ihtiyaçlarını gidermiştir:

"Cerir b. Abdullah şu olayı anlatıyor: Gündüzün başlarında Resulullah ile beraber oturuyorduk. Bu sırada ansızın ona üstü başı yok, ayakları çıplak, sadece kaplan postu gibi çizgili bedevi peştamalı -veya abalarına- sarınmış, kılıçları boyunlarında asılı oldukları halde çoğu belki de hepsi de Mudarlı olan bir grup geldi. Onların bu fakir halini görmekten Resulullah'ın yüzü değişti. Odasına girdi, tekrar geri geldi. Hz. Bilâl'e ezan okumasını söyledi. O da öğle ezanı okudu, sonra ikamet getirdi. Resulullah namazı kıldırdı. Sonra küçük bir minbere çıkıp hitabetti. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra: '*Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratıp, ondan zevcesini halk eden ve ikisinden de pek çok erkek ve kadın var eden Rabbinizden korkun. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabasının haklarına riayetsizlikten de sakının. Allah şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir.*' (Nisâ, 4/1) ayetini okudu. Bundan sonra şu ayeti okudu: '*Ey insanlar, Allah'tan korkun. Herkes yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah işlediklerinizden haberdardır.* (Haşr, 59/18.)' Resulullah sözüne devamla: '*Kişi dinarından, dirheminden, giyeceğinden, bir sa' buğdayından, bir sa' hurmasından tasaddukta bulunsun. Hiçbir şeyi olmayan, yarım hurma da olsa mutlaka bir bağışta bulunmaya gayret etsin.*' buyurdu. Derken Ensâr'dan bir zat, nerdeyse taşıyamayacağı kadar ağır bir bohça ile geldi. Sonra halk sökün ediverdi (herkes bir şey getirmeye başladı). Öyle ki, az sonra biri yiyecek, diğeri giyecek maddesinden müteşekkil iki yığının meydana geldiğini gördüm. Resulullah memnun kalmıştı, yüzünün yaldızlanmış gibi parladığını gördüm. Şöyle buyurdu: '*Kim İslam'da iyi bir yol (sünnet) açarsa, ona bu hayrın ecri ile kendisinden sonra o hayrı işleyenlerin ecrinin bir misli verilir. Bu, onların ecrinden hiçbir şey eksiltmez de. Kim de İslâm'da kötü bir yol*

²⁸ Buhârî, "Ehâdisi'l-Enbiyâ", 566 (No. 3386).

(sünnet) açarsa, ona bunun günahı ile kendinden sonra onu işleyenlerin günahı da verilir. Bu da onların günahından hiçbir eksilmeye sebep olmaz.”²⁹

İlginçtir ki bu olay esnasında, Hz. Peygamber, Mudar kabilesine yardım kampanyasına teşvik için, akrabaya yardım edilerek Allah’a karşı takvalı olunmasını isteyen Nisa suresinin ilk ayetini okumuştur. Yani onları da Mekkeliler gibi akraba saymıştır. Bu durum Kur’ân’ı anlamada ve uygulamada Hz. Peygamber’in bu kıssanın mesajlarına riayet ettiğini bir daha göstermektedir.

Bazı rivayetler Hz. Peygamber’in hicretin 5. yılında Mekke’de kıtlık çıkması sebebiyle onlara gıda yardımı yaptığını göstermektedir.³⁰

Bu noktada bir ara vererek şu soru da sorulmalıdır: Acaba surenin Resulullah tarafından bu şekilde bir yöntem olarak anlaşılması ilk Müslümanlar tarafından da algılanmış mıydı? Aşağıda ki olaylar bu şuurun ilk Müslümanlarda da oluştuğunu açıkça göstermektedir:

93

a. Münafıkların reisi Abdullah b. Ubey b. Selûl de tıpkı Züleyha’nın Hz. Yusuf’a attığına benzer bir iftirayı bizzat ona atmasa da eşi Hz. Aişe’ye atmıştır. Kuşkusuz onun amacı bu şekilde Hz. Peygamber’i toplumun gözünden düşürerek kamuoyunda mahkûm etmek ve müminler arasına fitne sokmaktı.

Hz. Aişe Beni Mustalik gazvesi sırasında kendisine yapılan zina iftirasını kendini Yusuf kıssası ile özdeşleştirerek Hz. Yakub’un şu sözü ile cevaplandırmaktadır. “Öyleyse (bana düşen) güzel bir şekilde sabretmek. Anlattığınız (iftiraya karşılık) kendisinden yardım istenecek Allah’tır. (Yusuf, 12/18.)” O böyle söylemekle kendini surenin bütünü içinde ilgili olayının muhtevası ile özdeşleştirmiştir. Zina iftirasını atanların Hz. Yusuf olayındaki gibi delillere bakmalarını, suçunu ispat eden bir delilin yokluğunun kendisini temize çıkarması gerektiğine işaret etmiştir. Hz. Yakub gibi sabırla Allah’tan yardım istemiş ve Hz. Yusuf gibi

²⁹ Müslim, “Zekât”, 704-706 (No. 69-71).

³⁰ Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 270.

zina iftirasından sadece Allah'ın yardımı ile kurtulmuş ve bundan dolayı da sadece Allah'a şükretmiştir.³¹

b. Resulullah Mekke fethi yolunda iken "...Yolda kendisine rastlayanlar arasında amcaoğlu Ebu Süfyan b. Haris³² ve Abdullah b. Ümeyye de vardı. Bu ikisinden biri onun amcaoğlu diğeri halasının oğlu idi. Hz. Peygamber onlardan (Mekke döneminde iken) çok eziyet ve hiciv (alay-aşağılama) gördüğü için yüz çevirdi. Ümmü Seleme ona 'Amca'nın oğlu ve halanın oğlu sana insanların en kötüsü olarak görünmesin' dedi. Nebi de onlar bana Mekke'de her türlü (hakareti) söylemişlerdi, dedi."³³

c. Ebu Ömer İbn Abdilberr'in naklettiğine göre Hz. Ali kuzeni Ebu Süfyan b. el-Haris'e 'Allah Resulünün karşısına çık ve Yusuf'un kardeşlerine "*Vallahi Allah seni bize tercih edip üstün kılmıştır. Şüphesiz ki biz hatalı idik. (Yusuf, 12/91.)*" dediği gibi söyle. Çünkü o hiç kimsenin kendinden daha iyi söz söylemesine razı olmaz (da daha iyisini söyler)"³⁴ demiştir. "Ebu Süfyan da onun huzuruna çıkıp böyle söyleyince Allah Resulü "*Bugün size kınama yok. Allah sizi affeder. O merhamet edenlerin en merhametlisidir. (Yusuf, 12/92.)*" ayeti ile mukabele etti."³⁵

d. Hz. Peygamber Mekke'yi fethettiği zaman ahalinin karşısına çıkıp "Size nasıl davranacağımı düşünüyorsunuz?" diye sormuştur. Mekkeliler "İyilik düşünüyoruz, kerim (şerefli ve cömert) bir kardeşimizsin. Kerim (şerefli ve cömert) bir kardeşimizin oğlusun." diye mukabelede bulunmuşlar bunun üzerine Hz. Peygamber "*Bugün size kınama yok. Allah sizi affeder. O merhamet edenlerin en merhametlisidir. (Yusuf, 12/92.)*" ayeti ile cevap

³¹ Buhârî, "Ehâdisi'l-Enbiyâ", 566-567 (No.3388).

³² Mekke lideri olan Ebu Süfyan b. Harb ile karıştırılmamalıdır.

³³ Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1992-1412), 4/34.

³⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâd'ul-meâd*, çev. Muzaffer Can (İstanbul: Cantaş Yayınları, 1990), 3/1341.

³⁵ Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâtu'l-kebîr*, thk. Ali Mustafa Ömer (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 2001-1401), 4/48.

vermiş ve “Gidin hepiniz serbestsiniz.” diyerek³⁶ Hz. Yusuf’un kardeşlerini affettiği gibi onları affetmiştir.³⁷

Dikkat edilirse Hz. Yusuf için “Kerim oğlu, Kerim oğlu, Kerim oğlu Kerim, İbrahim oğlu, İshak oğlu, Yakup oğlu Yusuf’tur.”³⁸ diyerek övgüde bulunan Hz. Peygamber’e, Mekkeliler övgüde bulunurken aynı ifadeleri kullanmaktadırlar.

e. Rivayetler Hz. Peygamber’inin Mekke lideri Ebu Süfyan’ın kızı Ümmü Habibe ile Habeşistan’da muhacir iken Hicri 7. yılın başlarında evlendiğini göstermektedir. Resulullah’ın Mekke’nin putperest lideri ile akrabalık bağı kurması bu plan dâhilinde yürütülen arayışlar içinde yerini almış Ebu Süfyan’ı peygamberin evine getirecek ve Fetih esnasında Müslüman olmasını kolaylaştıracak kadar etkili ve önemli bir vesile olmuştur. Ebu Süfyan’ın Mekke liderleri içindeki konumunun Hz. Yusuf’u kuyuya atan üvey kardeşleri içinden en insafli ve akıllı olanına denk geldiği anlaşılmaktadır. Onun daha önce geçtiği şekliyle Mekke dönemi kuraklığında Hz. Peygamber’e başvurup duasından geri dönmesini ve Mekkeli kardeşlerine olan akrabalık bağına uyarak duaya davet etmesi de bunun bir göstergesidir.

f. Mekke’nin şiddet kullanmadan sadece güç gösterisi ile askerlere ateş yaktırıp, baskın tarzında ve çatışmadan kaçınılarak fethediliş şekli de bu kıssanın amacına uygun bir tarzda uygun yollar kullanıldığını göstermektedir.

g. Hicretin 8. yılı Ramazan ayında daha fetih ordusu yolda iken Ebu Süfyan b. Harb, Hz. Abbas tarafından Hz. Ömer’in muhalefetine rağmen Resulullah’a getirilmiş ve önce teslim sonra Müslüman olması sağlanmış, akabinde emân verme hakkı tanınıp evine sığınanın güvenlikte olacağı bildirilmiştir. Sa’d b. Ubade’nin fetih esnasında ona karşı kan dökeceklerine dair sözler söylemesi üzerine Hz. Peygamber sancağı elinden alıp oğlu Kays b. Ubade’ye vererek çatışma ortamını daha ilk anda bertaraf etmiştir.³⁹ Ayrıca o gün ceza-

³⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâd’ul-meâd*, 3/1348.

³⁷ Muhammed b. Ömer Vakidî, *Kitab’ul-meğâzi*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1424/2004), 2/266.

³⁸ Buhârî, “Ehâdisi’l-Enbiyâ”, 567 (No. 3390).

³⁹ Vakidî, *Kitab’ul-Meğâzi*, 2/256 vd.

landırma emrini sadece daha önceki suçlardan sabıkalı olan, irtidat eden ve cinayet işleyen sayılı birkaç kişiyle sınırlamıştır. Bunların da çoğu Müslüman oldukları için affedilmiştir. Şüphesiz bu davranışlar Hz. Peygamber'in önceden Kureyş'in diğer boylarını ileride Müslüman olacak müstakbel kardeşleri olarak görmesinden kaynaklanmıştır.

Aşağıdaki rivayet ise ilişkilendirildiği ayet açısından bakıldığında risaletin başından sonuna kadar Resulullah'ın Mekkelileri akraba ve kardeşi olarak saydığını ve bütün amacının onları dünya ve ahret belalarından kurtarmak olduğunu üstelik bu konuda en yakın akrabaları ile onlar arasında bir fark gözetmediğini göstermesi açısından oldukça anlamlıdır:

h. "Resulullah Mekke'de Yüce Allah'ın "*Önce en yakınlarını uyar!* (Şuârâ, 26/ 214.)" emrine uyarak, kalkıp konuşma yaptı ve etrafındakilere şöyle dedi: Ey Kureyş topluluğu! (Veya buna benzer bir söz söyledi) Kendinizi kurtarın! Ben sizden hiçbir şeyi savamam. Ey Abdimenâf Oğulları! Kendinizi kurtarın! Ben sizden hiçbir şeyi savamam. Ey Abbas b. Abdülmuttalib! Kendini kurtar! Ben senden hiçbir şeyi savamam. Ey Resulullah'ın halası Safiye! Kendini kurtar! Ben senden hiçbir şeyi savamam. Ey Fâtıma! Kendini kurtar! Malımdan dilediğini iste ama ben senden hiçbir şeyi savamam."⁴⁰

96

Kanaatimize göre bu olay Mekke'de vuku bulsa da Mekki değildir. Zira Mekke'nin fethi esnasında meydana gelmiştir. Dolayısıyla kronolojik olarak buraya taşınmalıdır.⁴¹

Konumuz ile ilgili şu rivayet ise Yusuf kıssasının örnekliğinin Hz. Peygamber'in zihninde son nefesine kadar devam ettiğini göstermektedir:

a. "Abdullah b. Ömer anlatıyor: "Resulullah'ın hastalığı şiddetlenince, kendisine cemaate namazı kimin kıldıracağı soruldu. 'Ebu Bekr'e söyleyin, halka namazı o kıldırın!' buyurdular. Hz. Aişe: 'Ebu Bekir yufka yürekli bir kimsedir, senin yerinde namaza duracak olsa dayanamayıp ağlar (da halka kıraati duyuramaz) Ömer'e emretseniz!' dedi. O yine: 'Ebu Bekr'e söyleyin, namazı kıldırın!' buyurdular. Hz. Aişe önceki sözünü tekrar etti. Ar-

⁴⁰ Buhârî, "Tefsir", 837 (No. 4771); *Müslim*, "İmân", 1/192-193 (No. 348-353).

⁴¹ Dönmez, Kazım, "Sîret ilminin Kronik Problemi: Anakronizm" *Sîret Sempozyumu I, Türkiye'de Sîret Yazıcılığı*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 723-744.

dından diğeri eşi Hafsa'dan da aynı şeyi söylemesini istedi ve oda aynı isteği tekrarladı. Bunun üzerine Resulullah: 'Ona (Ebu Bekr'e) emredin, namazı kıldırın!' dedi ve 'Siz Hz. Yusuf'un çevresindeki kadınlar gibi[yanlış karar verilmesine sebebiyet verecek]siniz!' diye söylendi.⁴²

b. İbn Kesîr, tefsirinde Hz. Yusuf'un ahir ömründe yaptığı dua olan; "*Ey Rabbim! Sen bana mülk ve hâkimiyetten nasip verdin ve bana olayların ve rüyaların tabirini öğrettin. Ey gökleri ve yeri yoktan var eden Rabbim! Benim velim sensin, benim canımı İslam üzere al ve beni salih kulların arasına kat!* (Yusuf, 12/101.)" ayetinin tefsirinde bu duanın bir benzeri olarak Hz. Peygamber'in de vefatı esnasında "*Allahumme! Fi'r-Refîk'il-A'lâ. (Ey Allahım! En Yüce Dostlukta [buluşalım.]*" dediğinin Buhârî ve Müslim'de geçtiğini belirtmektedir.⁴³

Böylece İbn Kesîr Hz. Yusuf'a verilen nimetlerinin ahirette salihlerle birlikte haşrolunmayla tamamlanması dileğinin Hz. Peygamber'de tezahür ettiğini ifade etmiş olmaktadır.

97

Hz. Peygamber'in sîretini ve sünnetini oldukça kapsamlı bir şekilde etkilemiş olan Yusuf suresi kendisinden sonra halifelik makamına gelen yakın sahabileri tarafından da sık sık okunmuştur. Hz. Peygamber döneminde yaşanan tecrübeleri anımsatması kaçınılmaz olan bu durum kanaatimizce surenin mesajını gündemde tutma çabasının da bir ürünüdür. Aşağıdaki rivayet ve bilgiler bu çabanın varlığını gösteren olgular olarak gözükmektedir:

a. Hz. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde Hz. Yusuf'un ahir ömründe yaptığı şu duayı kendi ahir ömründe okumuştur: "*Yâ Rab, sen bana mülkten bir nasib verdin ve bana olayların yorumunun bilgisini öğrettin, Ey Gökleri, yeri yaradan Rabbim! Dünya ve ahirette*

⁴² Buhârî, "Ehâdisi'l-Enbiyâ", 566 (No. 3384-3385), "Ezân", 117 (No. 716).

⁴³ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/639.

velim sensin. Benim canımı teslimiyet gösteren olarak al ve beni salihler zümresine kat. (Yusuf, 12/101.)".⁴⁴

b. Hz. Ömer halifeliği döneminde Yusuf suresini sık sık okumuştur:

1. "Abdullah b. Şeddâd anlatıyor: Ben Hz. Ömer'in: *Ben üzüntü ve hüznümü yalnız Allah'a açarım...* (Yusuf, 12/86.)" ayetini okurken (hüzünden) boğuk ve ağlamaklı sesini en arka safta olduğum halde işittim."⁴⁵

2. Hz. Ömer'in halifeliği dönemine ait şu rivayet de konumuza iyi bir misal teşkil etmektedir. "Âmir İbni Rebî'a dedi ki: Hz. Ömer b. Hattâb'ın arkasında sabahını kıldık. Namazda Yusuf ve Hac surelerini ağır bir kıraatle okudu. Bunun üzerine Âmir'e: 'Öyleyse fecir doğarken namaza başlamış olmalıdır.' dedi. O da: 'Evet!' diye cevap verdi."⁴⁶

3. "Amr b. Meymun el-Evdî anlatıyor: Hz. Ömer hançerlendiği sabah ben ayaktaydım. Onunla benim aramda sadece Abdullah b. Abbâs vardı. İki saf arasından geçince, arada durup bakmıştı. Bir boşluk gördü ve 'Safları düz tutun' dedi. Saflarda herhangi bir boşluk kalmayınca öne geçip tekbir getirerek namaza başladı. İlk rekâta cemaat toplanıncaya kadar, muhtemelen Yusuf veya Nahl suresini veya bunlara benzer bir sure okudu. (Rükû'a gitmek üzere) tekbir getirmişti ki hançerlendi..."⁴⁷

98

c. Hz. Osman'ın halifeliği dönemine ait şu rivayet de artık Hz. Ömer döneminden aşına olunan bir durumun ifadesi olmaktadır: Fûrâfisa İbni Umeyr el-Hanefî der ki: Ben Yûsuf suresini sadece Osman b. Affân'ın sabah namazlarındaki kıraatinden öğrendim. Çünkü o, bu sureyi çok sık okurdu."⁴⁸

d. Hz. Ali'nin daha önce aktardığımız gibi Hz. Peygamber'den af dilemesi konusunda Ebû Süfyân b. el-Hâris'e yaptığı tavsiyesi onun çok erken dönemde bu surenin mesajı-

⁴⁴ Muhibbuddin et-Taberî, *er-Riyâdu'n-nadira fî menâkibi'l-aşera* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1984), 1/258.

⁴⁵ Buhârî, "Ezân", 117. Bunu Buhârî 70. bâb başlığında senetsiz olarak zikreder.

⁴⁶ Mâlik İbn Enes, *Muvatta*, "Salât", (No. 34), thk. Muhammed Fuâd Abdulbaki, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1985), 1/82.

⁴⁷ Buhârî, "Fedâilu'l-Ashâb", 622-624 (No. 3800).

⁴⁸ Muvatta, "Salât", 1/82 (No. 35).

nın farkında olduğunu göstermektedir. Ayrıca o hilafet nedeniyle çıkan iç savaşlar esnasında çarpışmak zorunda kaldığı Müslümanlar hakkında “bize karşı isyan eden kardeşlerimizdir” derken de Yusuf suresinin perspektifini devam ettirmiştir.⁴⁹

Sonuç

Allah’ın kelamı olan Kur’ân’ın insanlara ilahi hakikatleri açıklar ve hidayete götüren dosdoğru yolu gösterir. Kur’ân bunu ilk olarak Fâtiha suresinde doğrudan geniş zaman cümleleri ile beyan ederek gösterir. Daha sonra Kur’ân bu asli mesajını bu geniş zamanın üç temel dilimi içinde açıklamaktadır;

- a. Geçmiş Zaman: Geçmiş peygamberlerin kıssalarında geçen olaylar.
- b. Şimdiki Zaman: Son peygamberin ve ilk muhataplarının yaşadığı olaylar.
- c. Gelecek zaman: Ölüm, kıyamet ve ahiret sahneleri içinde geçen olaylar.

99 Kur’ân ana mesajını bazen peygamberlerin kıssaları üzerinden, kimi zaman doğrudan peygamberimizin sîreti üzerinden, kimi zaman da ileride olacak olayların ahiret sahneleri üzerinden açıklamakta, olgusal bir mahiyet arz etmektedir.

Bu araştırma ve bütün bu rivayetler göstermektedir ki; bu olgusalılık içinde, Hz. Peygamber Yusuf suresini nimetin tamamlanmasına ilişkin ilahi bir plan olarak algılamış ve sonuna kadar bu plan dâhilinde hareket etmiştir. Kanaatimizce Yusuf kıssasının kıssaların en güzeli (Ahsenü’l-Kasas) olmasının sebebi budur. Böylece Hz. Peygamber’e nimetin tamamlanması ile ilgili ilahi plan (kıssa) açıklanmış olmaktadır. Hz. Peygamber, sîretini bu kıssanın planı dâhilinde yönlendirmiş ve uygulamıştır.

İlahi irade insanlara doğru yolu göstermek için önceki peygamberlerin tecrübelerini ortaya koymakta, son peygamberi de kendi eliyle bu tecrübeyi uygulamaya yansıtacaktır. Bu plan kapsamında muhataplar Kur’ân ile yönlendirilmiş, imtihan edilmiş ve olgunlaşmıştır. Kur’ân vahyi sona ermiş, din kemale ermiş ve bu en büyük nimet olan İslam ya-

⁴⁹ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi-2* (İstanbul: Ensar Yayınları, 6.Basım, 2013), 316-317.

şanarak tamamlanmış, tamamlanarak tanımlanmıştır. Bu süreçte Yusuf suresi Hz. Peygamber örneklik ve rehberlik etmiş, o da söz ve davranışları ile bu surenin verdiği mesajları uygulamaya koyma işlevini kendi katkı ve düzenlemeleri ile birlikte yerine getirmiştir.

Kur'ân, kendi kıssalarında, özellikle de Yusuf kıssasında anahatları ile belirtilen ve hedeflenen bir asli olay muvacehesinde gelişen birbiri ile bağlantılı sayısız olayın bileşkesini oluşturan bir mesajlar toplamıdır. Bu durum siyer-tefsir ilişkisinin doğal altyapısını oluşturmaktadır. Dolayısıyla siyer olaylarına dayalı bir tarihi bütünlük oluşturulmadan Kur'ân'ın anlamına dayalı bir bütünlük oluşturulamamaktadır. Kur'ân, vahiy süreci içinde gelişen doğası gereği, zihinsel bir sınıflandırma, mantıki bir çıkarım zinciri veya felsefi düşüncelerin bağintısı ya da kavramsal bir tertip düzeninde değildir. Bilakis canlı, yaşanmış bir olaylar zincirini kendine iskelet edinip onun üzerine dokunmuştur.

Yusuf suresinde, Fatıha suresinin verdiği Kur'ân'ın asli mesajlarından ve bunun en önemli bölümlerinden biri olan "*Bizi 'nimetine erdirdiklerinin' yoluna ilet! (Fatıha, 1/5)*" ayeti ve devamı, peygamberlerden Hz. Yusuf'a ve ondan da Hz. Muhammed'e ulaşarak anlamını, uygulamasını ve gerçekliğini kazanır. Peygamber tecrübeleri konu edinilerek açıklanır. Bir anlamda Fatıha suresinin mesajı geçmiş zamanda Yusuf peygamber bağlamından, bir şimdiki zaman içinde Hz. Muhammed'in sîretine yansiyarak gerçeklik kazanır. Yusuf suresi bir anlamda Fatıha suresinin kapsamlı bir kıssa şeklinde tefsir edilmiş hâli gibidir.

Netice olarak, nazil olmaya başladığı günden tamamlandığı güne kadar, Kur'ân insanlığa kıssaları ile yol göstermiştir. Bu kıssalar başta Resulullah olmak üzere muhataplarının geleceğine yönelik öngörüler ve planlardır. Kanaatimizce bu planlar içinde asli olanı Yusuf kıssasıdır. Diğer kıssalar ise bu asli planın içindeki tali ve ferî planları anlatmaktadır. Bundan hareketle Kuran mesajının nebevi mücadele içinde nasıl yürütülmesi gerektiğinin asli planının Yusuf suresi ile ortaya konulduğu sonucuna vardık. Fatıha suresinde bir dua ile vahiy nimetine erdirilenlerin dosdoğru yoluna ulaştırılma isteği, Yusuf suresinde planlı bir kıssa halinde 'Nimete erme ve nimetin tamamlanması' kavramları muvacehesinde anlatılmaktadır.

Siyer-tefsir ilişkisinin karşılıklı olarak hem tarihi orijinalliği içinde hem de tematik olarak kurulabilmesi, Kur'an konularını ve mesajlarını bütünsel bir şekilde anlama konusunda çok önemlidir. Biz Kur'an'ın ve siyerin (ve sünnetin) muhtevasının ve mesajının anlaşılmasında bu tespitin temel bir yaklaşım olması gerektiğini, mesajın bütünlüğünün bu boyutta değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bir nebze fıkhi tefsirin de önem kazanmasıyla tefsir kitapları içinde ve dolayısıyla Kur'an mesajları içinde geri plana düşen kıssalar ile ilgili siyer bilgileri eşliğinde yeni çalışmaların yapılması, kıssaların aktüel değeri üzerine yeni açılımlar sağlayacak mahiyettedir.

Kaynakça

- Apak, Adem. *Anahatlarıyla İslam Tarihi-2*. İstanbul: Ensar Yayınları, 6. Basım, 2013.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meâli*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1992.
- Buhârî, Muhammed ibn İsmail. *el-Camiu's-sahîh*. Riyad: Mektebet'u Dar'is-Selam, 2. Basım, 1419/1999.
- Çetiner, Bedreddin. *Fâtiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 3. Basım, 2010.
- Dönmez, Kazım. "Sîret ilminin Kronik Problemi: Anakronizm" *Siret Sempozyumu I, Türkiye'de Siret Yazıcılığı*. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Elmalılı Hamdi Yazır Meali. Erişim 1 Mart 2024.
<https://kuranmeali.com/Sayfalar.php?meal=elmalilisade&sayfa=234>,
- Elmalılı Meali (Orijinal). Erişim 1 Mart 2024.
<https://kuranmeali.com/Sayfalar.php?sayfa=235&meal=elmaliliorj>.
- Gazâlî, Muhammed. *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*. çev. Şahin Güven-Ekrem Demir. İstanbul: Şura Yayınları, 1420-2000.
- Hak Dini Kur'an Dili (İçinde Elmalılı Meali)*. haz. İsmail Karaçam vd. İstanbul: Azim Yayınları, 1992.
- Havva, Saîd. *el-Esas fi's-sünne ve fikhîha, Sîretu'n-nebeviye*. Beyrut: Dâru's-Selam, 3. Basım, 1410-1990.
- İbn Hişâm, Abdulmelik. *es-Sîretu'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ vd. Dâr'ul-Hayr, 1992-1412.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Zâd'ul-meâd*. çev. Muzaffer Can. İstanbul: Cantaş Yayınları, 1410/1990.
- İbn Kesîr, Ebu-l Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 1424/2003.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer. *Kitâbu't-tabakâtu'l-kebîr*. thk. Ali Mustafa Ömer. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1401/2001.
- İbnu't-Taberî, Muhibbuddîn. *er-Riyâd'un-nadira fî menâkibi'l-aşera*. Beyrut: Dâru'l-Kutub'ül-İlmiye, 1410/1989.
- Mâlik İbn Enes. *Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabi, 1985.

- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru-l-kebîr*. thk. Abdullah Mahmud Şihâte. Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1410/1989.
- Müslim, b. el-Haccâc. *Sahîh'ul-Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbakî. İstanbul: el-Mektebet'ul-İslamiyye. ts.
- Öztürk Mustafa-Ünsal Hadiye. *Kur'an Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Şulul, Kasım. *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali İbn Ahmed. *Esbâbu'n-nuzûl*. thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dâru'Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Vakidî, Muhammed b. Ömer. *Kitab'ul-meğazi*. thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Atâ. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2004.